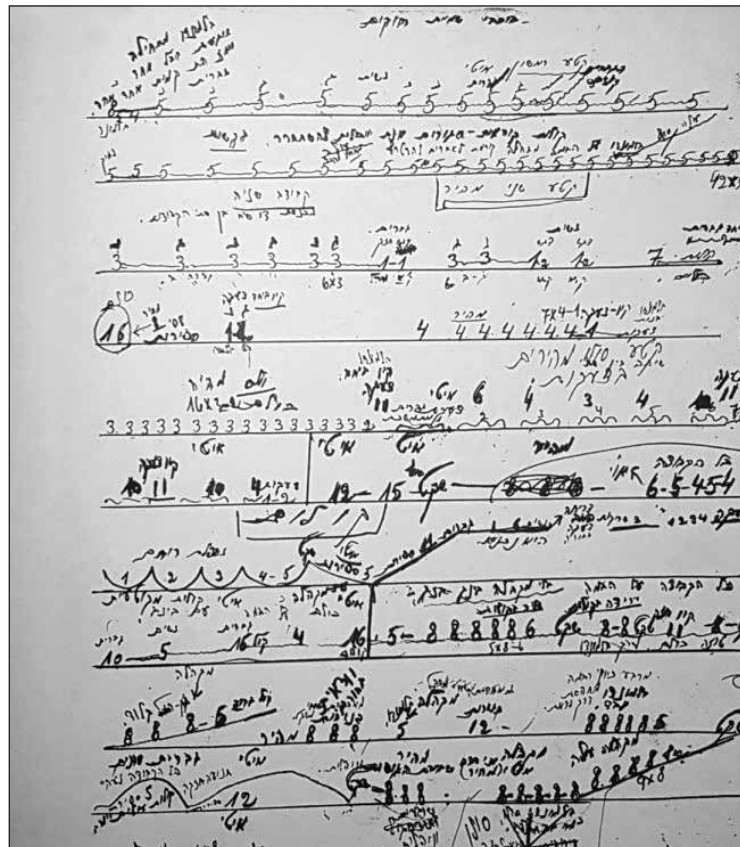

משה אפרתי ז"ל - סיפורים קטנים לזכרו

ערכה: רות אשל

מזמור למנצח על מקהלת חירשים / אסתר נדלר

ראשית שנות השמונים, רחוב בול, קומה רביעית, דירה החולשת על השוק הסיטונאי בואך צמרות של עצי שדרת נורדאו; שעה משעות אחר הצהריים. מויאל, עוזי, יולה ואמנון ממתנים ישובים על הספה, דוברים בשפתם הדמומה. מדי פעם נשמעת צווחה רכה, טון בס, נקישת לשון, צחקוק, מחיאת כף, קריאה כבושה - מחוות שלא נועדו להישמע מצד בעליהם. אני דרוכה לצד טיפ־קורדר סלילים. מחכים. טפוחות כפכפי העץ על רצפת האבן - הלוך אל חדר השינה ולמטבח, הלוך וסוב, חוזר ושוב - נעצר. הלוך וסוב חוזר ושוב, מפיק כעין ליווי לזמר בלתי מזמור. הינה - נעצר. ואז, בשלושה צעדים הוא פה: "בואו נתחיל". אני מתפפפת על ברכה של יולה, היא פונה, מופתעת, מבחינה במשה ומהסה את ידי חברה. מביטים (מבט מוכר: בולש, בלתי מוסח, מבחין בכל זייע). הוא מסביר בעברית פנטומימית את תוכנית העבודה ומסיים - אצבעותיו נוגעות בגרונו. הארבעה פונים אחד לעבר השני. התכונה רבה. כפות־ידיים מתברדות, מחיאות, נקישות לשון, הגהים, מחיאת כפיים - משווים את מידת הבנתם. עכשיו פונים אליו, אצבעות ידיהם לאורך גרונם. הוא, זרועותיו כבר תלויות באוויר כנהוג מנצח על מקהלתו. אני לוחצת על "הקלט" ומציינת: "מקטע קולי ראשון".

A draft written by Moshe Efrati

משה אפרתי - נייר עבודה

הקריירה של משה אפרתי השתרעה על פני עשרות בשנים, החל מלהקת בת שבע, שם היה רקדן ראשי וכוריאוגרף בהרכב הראשון, דרך מפעל חייו להקת החירשים/אילמים ובהמשך להקת קול דממה. פניתי למספר אמנים שהיו בקשר הדוק איתו כדי שיעלו זיכרונות אישיים, כאלה שלא מוצאים בקורות החיים הרשמיים שלו. תודה לאשרה אלקיים ולרינה גלוק שיזמו את הפנייה אליי.

לרקוד לתוך המבוכ עם משה אפרתי / רנה שינפלד

הקשר שלי עם משה אפרתי נמשך כ־15 שנה בלהקת בת שבע. את השם שלו שמעתי לראשונה מפיה של הברונית בת שבע דה רוטשילד בטלפון: "רנה, יש לי רעיון משוגע, אני הולכת להקים להקה, אקרא לה בת שבע. את תיסעי שוב לניו יורק, מרתה גרהאם תלמד אותך את התפקיד אריאדנה שיצרה לעצמה. בניו יורק לומד רקדן, משה אפרתי, אתם תרקדו ביחד את הדואט לתוך המבוכ, מרתה ואני מאמינות שתהיה לך השפעה טובה עליו. הוא מוכשר מאד, אך חסרה לו משמעת של רקדן. שתינו מאמינות וסומכות עליך שתצליחי להכניסו לדרך הנכונה".

וכך קרה. הגעתי לניו יורק ופגשתי את משה בסטודיו של מרתה. מייד נוצר קשר עמוק וחם בינינו. גילינו שיש לנו מטרה קשה ומשותפת לביצוע. איש לא תיאר לעצמו לאיזה גוב אריות נפלנו במשימה להקים את להקת בת שבע וללמד את לתוך המבוכ - היצירה האגדית של הכהנת הגדולה, ריקוד שהיה לאבן היסוד של להקת בת שבע.

מרתה ולהקתה חששו מתחרות ופחדו שהברונית תעביר את התמיכה הכספית ללהקתם ללהקה הצעירה והקשו מאוד על תהליך מסירת הרפרטואר. משה ואני, ביחד בכוחות עילאיים, התגברנו על הקשיים והצלחנו במשימה הקשה. הרבה בזכות האישיות החזקה והתומכת של משה.

חזרנו ארצה להקים את הלהקה והמשכנו לעבוד על היצירה עוד שנה עד ערב הבכורה. המסך נפתח, כל המכובדים של המדינה ממלאים את האולם מפה לפה בהבימה. מנה ראשונה הייתה ריקוד למוזיקה של ויוואלדי, עלויה ומשעשעת בביצוע הלהקה. משה ואני עומדים מאחורי הקלעים ועוזדנו. הריקוד הסתיים במחיאות כפיים סוערות והגיע תורנו, לעלות עם המנה העיקרית לתוך המבוכ. מתח נוראי.

פתאום מרתה ניגשת אליי, הורידה את מעיל הפרווה מגופה, הניחה על כתפי ואמרה: "יש לנו בעיה קטנה, הפסנתרן שכח את התווים. הוא גר קרוב והלך להביא אותם, זה לא ייקח הרבה זמן ונמשיך בתוכנית." היא הציצה דרך המסך: "אני מרתה. יש לנו בעיה קטנה, עוד מעט נמשיך".

משה ואני אחזנו ידיים וחייכנו כדי להמשיך בתוכנית עליה עבדנו כמעט שנתיים. לבסוף, הגיעו התווים ועלינו עם הריקוד לתוך המבוכ יצירת המופת של מרתה. זו הייתה נקודת הפתיחה. מי היה מאמין שכך החלה להקת בת שבע את דרכה המופלאה. מאז הופענו משה ואני עם הריקוד בכל העולם וזכינו להצלחה גדולה. על הסיפור הזה הייתה אימי אומרת: "האדם מתכנן ואלוהים צוחק..." ("מענטש טראכט און גוט לאכט").

קולות. לא רעש, לא המייה, לחש או נהמה. לא הטעמה, עיצור או מצלול. קולות העולים ונותרים מעבר למהוקצע, למיומן, למשוכלל – מסמנים נבול בלתי עביר שעשוי לעורר את כל הדימויים האודיאליים. עכשיו, לראשונה נקראים בעלי הקול להתפקד בפני הנחיות ניצוח, להשמיע את שאין הם שומעים.

מקטע קולי שני. מקטע שלישי, רביעי וחמישי. אנחנו מתכסים טקס חוזר ונשנה: משה מסביר סדרי השמעה חדשים. הארבעה פונים איש אל רעהו, מתייעצים, מסכימים ופונים אליו. הוא, זרועותיו כבר תלויות באוויר. אני לוחצת על "הקלט" ומציינת – "מקטע קולי שיש". משה שב לשחק במלאכת הניצוח בעוד אמני המחול משדלים את גרונם ביתר שאת. שעת בין-ערביים. הקולות מחורצים ממאמץ, נשברים, טועים אנה ואנה, מעיזים כנגדנו, מתריסים את סימפטום אי-השמע לטייפ הסלילים. אם דמיונו של משה משער תכלית למתרחש, נראה שהחטאה נסמכת להחטאה, כשל מעבה כשל, תבוסה נוצרת את קודמתה. אך משהו הולך ונרקם מעצם ההכבדה; אולי זו ראשית למשהו מסוים ההולך ושורה עצמו על האנונימיות; אולי כך נראית התבהרותה של תכונות או שמא איכותיות. מכל מקום נראה שמתהווה דבר-מה שאין לדעת מה מתארו כל עוד הוא הולך וצר את עצמו.

אני מביטה במשה, עיניו כבר אצלי. מבטו בוהק בזיק ילדותי מעורב בתמיהה משועשעת, נד בראשו, פונה מעלי ומרצין, זרועותיו תלויות באוויר ואני מבינה: הוא חומד את הגולמי. משוחרר מעולה של תוכנית סדורה, הוא משחק בחומר. מכדרר את המשובש, ניקלע לעיקש, מניח אצל ההפכפך ונוסק אל לב ההפרעה; הוא נתון כל כולו בעיצומה של הרפתקה אמנותית.

בה הרגע נשיתי. התאהבתי בנפתוליהם של תהליכי היצירה. קולותיהם של הרקדנים החירשים נערכו בידי משה אפרתי כפסי-קול שליוו קטעים בפרקים, קולות ובהתקשרויות שהועלו בבכורה ב־1982.

מלא בכריזמה / אמנון דמטי

אני מתבקש לכתוב סיפור אחד על משה אפרתי. לא פשוט לי הדבר. זאת הייתה היכרות מרובת שנים איתו. בפעם הראשונה שנפגשתי עם משה אפרתי הייתי כמעט בן 15. גרתי בפנימייה של בית הלבן קלר ביד אליהו. הוא בא לשם כדי לעבוד כמדריך. ידעתי שהוא רקדן, הוא נראה מעט שונה מאנשים אחרים בגלל אופן תנועתו ובלבוש שלו. הוא הסתכל לי בעיניים: "אתה, בוא איתי. אתה תרקוד", אמר בטון של ציווי המלווה בתנועת ידיים רחבה.

קצת חששתי ולא בדיוק אהבתי את הטון המצווה, אבל הוא היה כריזמתי ואני באתי. הוא היה מוקף ברקדנים (אסתי נדלר, יאיר ורדי, גבי בר, יעקב שריר ואחרים). הוא יצר, רקד, עשה תנועות פראיות, חייטיות. הרבה פירואטים. החלטתי שאני כל כולי משקיע בעבודה בלהקה, וזה אתגר אותי, לעשות כמה שיותר פירואטים ולקפוץ כמה שיותר גבוה. החלטתי להרחיב את הידע שלי במחול והלכתי ללמוד באולפן בת דור. לקחתי שיעורים בבלט קלסי, מחול מודרני וג'ז. ינאל פרי שהיה רקדן בלהקה ומורה באולפן, עזר לי. כבר בהתחלה משה כעס על זה. הוא רצה אותי אך ורק אצלו, לאורך כל הדרך שהיינו ביחד. הוא גם התלונן על הסגנון של החזקת האצבעות והידיים שמאפיינות את הבלט הקלסי והמחול המודרני. יכולתי להבין, וגם הסכמתי איתו, אבל לא ייתרתי להמשיך לקחת שיעורים באולפן בת דור.

השתתפתי ביצירה הראשונה עם שפת הסימנים שהייתה אדם מתחיל יומו. זאת הייתה יצירה חזקה ופורצת דרך. כשהצטרפתי ללהקה החיים שלי השתנו.

אפרתי, כאח לי / אריה יאס

בחודשים האחרונים לחייו, עשינו לנו מנהג, בגלל האי-נחת.

משה אמר שאנחנו עם ואנשים של אי נחת.

תמיד מתלוננים, תמיד מעקמים אף, תמיד לא מפרגנים.

ומשה אפרתי יודע על מה הוא מדבר.

למרות שנדמה אולי שהוא עצמו בורך.

חתן פרס ישראל, יוזם ומקים להקת "קול ודממה" ומייסדי "בת שבע" – הוא היה רגיש מאוד למה שקורה באופי הישראלי הנרגן.

ולכן, עשינו לנו מנהג.

מדי יום, לקראת ערב – מאז הורידה עלינו הקורונה שגרה של כלום – היינו מדברים דווקא על הנחת שהצלחנו למצוא ו/או להמציא לנו באותו היום.

דווקא.

דיברנו על מוזיקה, מוצארט וסג'ס וטייברג – "המוזיקה", אמר תמיד, "היא הדבר היפה ביותר. תקשיב לוואלסים של שופן ותראה מהו יופי."

ובערב למוחרת, סיפרתי לו על בוקר בגן הקטן ברחוב רוקח, ליד ביתי, עם אלכס ואריק יאס הקטנים, בוקר של דבש ונחת ואור, והוא התמוגג וסיפר על תוכנית רדיו של אבי אתגר שגרמה לו להרגיש כמו מרחף בעולם אחר...

"משה, ארמנו מיו", אמרתי בערב אחר, "בוא ניסע לאבו דאבי, אזמין לנו מקומות בטיסות הראשונות שמתחילות לשם."

"חם שם", אמר, "ואם כבר אתה רוצה לטוס, כשיהיה אפשר אחרי הקורונה, תזמין מקומות לפר"ז או לרומא, או לשתיהן..."

וערב אחר, סיפרתי והקראתי לו תיאור נפלא מתוך אנשי שקלוב של זלמן שניאור, על אגל קרח שנמס עם בוא האביב והחום הראשון, "ויצאה", אמר שם שניאור, "ויצאה נשמתו בדמעתו..."

"איזה יופי, ארמנו מיו", אמר וחזר על המילים: "ויצאה נשמתו בדמעתו..."

כבר שנים שאנחנו קוראים זה לזה: ארמנו מיו (Hermano mio). אחי.

ודווקא בלאדינו.

"אתה האח שהוא היה רוצה שיהיה לו", אמרה לי פעם אשתו.

ולמשה היו שישה אחים ואחות.

אחותו רחל "אימצה" אותי. בדיוק כמו שאחי הביולוגי, יוסף – אחי היחיד – אימץ אותו ומשוגע עליו.

וכך, נהגנו מזה שנים, לשבת לנו בכיכר רבין, בבית הקפה האהוב עלינו, ולהרים כוסית וקרואסון וזכרנו ודיברנו על חברים שכבר אינם.

על ניסים אלוני יוסי בנאי ועמנואלה ריבה וניסים עזיקרי

ועל תוכניות לעתיד

ועל אידיש וקמפיין הגוואלד והשיסוי בבחירות, ומה לא.

מדברים על רבין, שהיה חבר קרוב, ונהג לבוא לכל הופעות הלהקה, יושב באולם לפני שנכנסים כולם, והקהל מופתע: "ראש הממשלה כבר כאן..."

ועל פרנאנדו פסואה ולאה גולדברג ומוצארט ומרדכי סתר ונועם שריף, על יוצרים שלא הולכים בתלם ועל אנשים שחושבים מחוץ לקופסה...

ועל מצב התרבות המידרדר ל"איאללה", כפיים, ועל שנאת המרוקאים לאשכנזים.

"מה יש לכם, אתם?" הטיח במרוקאים, "אתם ישבתם שם ולא חשבתם בכלל להגיע לכאן, והאשכנזים, לפני 150 שנה, הלכו ברגל מרוסיה והקימו מדינה, ואפילו הביאו והעלו אתכם לכאן, אחרת הייתם עוד יושבים שם בקזבלנקה ומקטרים..."

ועל צ'כוב ופליני שהבינו בכאב וביופי...

ועל "המצב".

"מה, אתם מחכים למשיח?" שאל באירוניה זועמת.

"חפשו את החמור. הוא כבר כאן. החמור. עם כל החמולה. הוא אצל העסקנים"

אריה יאס (מימין) ומשה אפרתי

אריה יאס (מימין) ומשה אפרתי

כשמשה ואני התיישבנו לנו לכוס קפה ובורקסים טעימים בבית קפה במרכז תל אביב, כולם באו אלינו לשולחן. יוסי בנאי וניסים אלוני ועמוס קינן ואריק איינשטיין ויוסל ברגנר, ואפילו רבין.

אומנם אנחנו דיברנו על החיים – על יובל טביב, שרקד בלהקה ונסע עכשיו ללמד מחול בתאילנד, ועל רמה היפה ועל ביבי והממשלה ועל מישל וולמן ומשה פרלמן, ידידנו האמנים, ועל אשכנזים וספרדים ועל מצב המחול ומצב האומה, ועל תוכניות לעתיד, והיום בדיוק שלושים. על תערוכה ועל פייסבוק ועל מה לא – והם, בנאי ואלוני וקינן ואיינשטיין, הקיפו אותנו, כמו מרימים איתנו כוסית לחייהם ולחינו. כשזכה בפרס על שם אריק איינשטיין, פרס הוקרה והערכה לאמנים וותיקים ומובילים בתחומם על תרומתם החשובה לתרבות הישראלית, אמרה לו רקדנית אחת: "עשינו דברים גדולים, משה."

ומשה הביט בה ואמר: "מה עשינו?? – עבדנו. זהו".

להקת "קול ודממה" הייתה עבורנו המקום היפה ביותר בעולם.

מקום שבו ניתן היה לחלום את החלום הכי פרוע, הכי בלתי אפשרי.

המקום להתעלות אל עולם טוב יותר, יפה יותר.

בכל מקום בעולם, בו הופענו – ממקסיקו וברזיל, עד לאיטליה וצרפת, ונרמניה ופורטוגל וספרד – בכל מקום, היו ניגשים אנשים, ושואלים בחצי לחישה: "תגלה לי עכשיו, מי מהרקדנים שומע, ומי חירש?..."

"למה?" שאלתי אותם. "למה לכם להבדיל ולהפריד ולהדביק תוויות? למה לא להסתפק ביופי שבהופעת הלהקה ובידיעה שאפשר גם אחרת, שאפשר להתגבר על כל דבר, על מוגבלויות, על תניות ודעות קדומות מושרשות. אפשר לחלום, ואפשר לעשות לממש חלומות..."

פעם, ליד השולחן, בינינו, בבית הקפה בכיכר רבין, הונחה תוכנייה של אחת היצירות היפהפיות שיצר משה ל"קול ודממה": מיתוס. איך מתפרקת חברה מנכסיה התרבותיים. שוכחת, מתעלמת ומקלפת מעצמה ערכים ומעשים של יופי ואנושיות.

תוכנייה נקייה מפרסומות, ורק מאמר אחד בה, ההספד של עמוס קינן על דוד אפרתי, אחיו של משה.

"פרא ונסיק", כתב קינן על דוד, שנלחם בנאצים עם האנגלים, ואחר כך נלחם באנגלים עם אנשי מחתרת האצ"ל והלח"י. "איש לא פשוט. איש מיוחד במינו. ואיך תניד זאת לבנך", כתב קינן, "ביום ההוא, כאשר אתה יודע שהיום ההוא כבר היה, ויותר לא יהיה..."

ואני יכול להרגיש, איך החברים ההם שלנו שאינם, בנאי, ואלוני וברגנר גם, המקיפים אותנו בשולחן הקטן עם עשן הסיגריות של משה, מחייכים... ושוב חוזרים לדבר על תוכניות לעתיד... והיום בדיוק שלושים.

שלושים יום בלי משה. בלי שיחות הנחת והאינחת.

למשה אפרתי היה עוד חלום ליצירה חדשה.

"חואנים", קרא לה.

"חואן בספרדית", כך גילה, "בזמנים עברו, היא מילה שפירושה היה אח. והיצירה", אמר, "תדבר על יהדות ונצרות ואסלאם, דתות שאמורות היו לעשות את בני האדם לאחים", ובשקט היה משה מתחיל לזמזם תפילות מסתלסלות, ספק חזנות, ספק מיסה, ספק פלמנקו וספק קריאות מואזין ורוכלים בשוקי ספרד.

פרחים וסכינים. אחים. חואנים.

יצירה שכמו אותו אגל קרח, יצאה נשמתה בדמעתה...

בין "ארמנוס"...

הפוליטיים ואצל מחליטי החלטות שמתנאים בבורותם, ומכריזים על עצמם כמושיעים, כמשיח, ומבינים, בעצם, בחמורים. תסתכלו סביבכם, חזר משה ואמר. "החמור כבר כאן. בהמוניו..."

ואנחנו צוחקים, עד שזה כואב.

צוחקים, כי זה כואב. כי זה עדיף על בכי.

והוא איש מצחיק, משה אפרתי, חתן פרס ישראל, שתמיד רואה נכון. רואה מדויק את הפגמים והעוולות והטמטום וההתבהמות החמורית.

תמיד טענתי שיש לו עיניים של חירש.

עבודתו עם רקדנים חירשים, שכל העולם הריע לה בלהקת "קול ודממה", הביאה גם אותו לקרוא אותך, לא על פי מה שאתה אומר אלא על פי שפת גופך.

זווית פה מתעקלת, ניד ראש, הפניית מבט, ומשה אפרתי יודע עליך יותר ממה שאתה יודע על עצמך.

כי מילים יכולות לשקר, אבל שפת הגוף דוברת אמת.

וזו ההנאה הגדולה ביותר בכל מפגש איתו: לראות אמת.

כתמיד, למרות החום המבחיל, אנחנו יושבים במרפסת בית הקפה בכיכר רבין בת"א.

"אני לא יושב במיזוג", אמר, "כשהיא בשולחן לידנו מתעטשת, ושולחת את כל הווירוסים שלה לטייל עליי..."

וכך, אנחנו יושבים בחום ומתבשלים בשיחה ארוכה בחוץ.

פעם ישב לידנו זוג צעיר ליד השולחן. בחור שכולו בריאות. גבוה. בלונדיני. ספורטיבי.

"כל הענף מהסיגריה שלך עף עליי", אמר הבחור למשה.

ולמרות שישבנו בחוץ, באוויר הפתוח, ולא הייתה שום רוח, הבחור שכולו בריאות העווה פנים כנחנק מעשן סיגריות.

משה אמר, "סליחה", והעביר את הסיגריה ליד השנייה, והצעירה הנאה שהייתה עם מר-בריאות הציעה לו להתחלף במקומות,

והיא קמה מהכיסא, והתיישבה במקום מר בריאות, שאדי המכוניות העוברות במקום בהמוניהן לא מפריעות לו, אבל עשן סיגריה אחת מטריד את בריאותו השופעת על גדוניה.

משה הביט בו בחטף, ובעיניו הירוקות ניצת זיק ממזרי.

לך תספר לו, אמר בשקט, שכל חיי אומרים לי הרופאים שהצינור שמוביל לריאות שלי, כבר מלא זפת, ואני עוד חי בכיף. והוא, הבחורצ'יק הבריאי, ימשיך לאכול "אוכל בריאות" ולהתאמן ב"מכון בריאות וכושר", ומי יודע איך ומתי ילך לו... כי לפי מה

שאני אכלתי בילדות בירושלים, חוביזה ותותים ותאנים מהעץ ומהשדה, כבר הייתי צריך למות לפחות עשרים פעם...

ושנינו חשבנו על יוסי בנאי, חבר ילדות ירושלמי, שאולי אכל קצת יותר באותם ימי התום, ומרבית חייו נזהר במאכלים, ובכל זאת הלך לו כבר לפני למעלה מעשר שנים.

Tami Luria-Katz (right) and Moshe Efrati

תמי לוריא-כץ (מימין) ומשה אפרתי

השמונים. אבל זה היה רק צד אחד של משה. מהר מאוד התגלתה בפניי המורכבות הזו שבו, השילוב בין האסתטיקה, הדרישה לטכניקה והקפדנות המחולית של כוריאוגרף, ההתייחסות לרקדן כחומר גלם, גוף, לבין הרוח, המשמעויות, האישיות. בין הפלייה (plié) לשפינוזה, בין הטנלווה (temps leve) לפסואה (passé). בין אהבת גופים רזים וארוכים לאהבת טיפוסים ודמויות, בצורות ובגדלים שונים, אנשים. הם עניינו אותי, החירשים עניינו אותי, והדרך שגופם שומע את המוזיקה, וזו המורכבות שעשתה אותו מעניין כל כך. והתשוקה. הייתה בו תשוקה לאמנות. מעבר לריקוד, האמנות והפילוסופיה היו העיקר. התוצאה הייתה יצירות מחול פילוסופיות, מתובלות במסורות שונות, אשר בנו את עולמו, ואת עולמה של הלהקה, ובעולם הזה הרגשתי בבית. הצורות הריקודיות והאסתטיות היו רק לבוש, דרך ביטוי של האנרגיה המתפרצת שלו.

"פרא אציל", כתבה עליו רות אשל במקום כלשהו. מדויק. השילוב המיוחד הזה של ארציות ופראיות ופיזיות, מול מורכבות אינטלקטואליות ותרבותיות, מתובלים בשורשיות ירושלמית, מסורת יהודית, ביהדותיות אמנותית ושובבות גדולה. זה היה משה אפרתי.

הרגשתי שמשה ראה בי יותר מרקדנית, יותר מכלי. הוא העריך מאוד את הכתיבה שלי, וזה חיבר אותי עוד יותר אליו ואל הלהקה.

עוד לפני שהוצאתי את ספרי ראשון, הוא ביקש לקרוא מהשירים שלי.

כשהגעתי לסטודיו, על פי הזמנתו, הלהקה הייתה בתפוסה מלאה. התמונה חיה בדמיוני: משה מסיר את המשקפיים ומניח אותן על רעמת התלילים השחורים שלו, פותח זוג עיניים ירוקות גדולות, ידיו נפרשות לצדדים.

היה בו תמיד גם משהו מפחיד.

"יש לך טכניקה טובה. את טובה, אני אוהב איך שאת זה. אבל אין לי עכשיו מקום, בואי לשיעורים." והריש המתנגלת שלו חותמת את המשפט.

התחלתי לבוא לשיעורי הבוקר של הלהקה. באחד השיעורים, שמעתי מהרקדנים שמתוכנן ערב עבודות מחול פרי יצירתם. בדיוק סיימתי לעבוד על קטע סולו, ששילב את הטקסטים של השירים שלי, וכבר הופעתי בו בתיאטרון "צוותא".

הצעתי למשה שיראה את היצירה שלי עבור ערב עבודות המחול, והוא בשמחה רבה צפה בריקוד, וזאת הייתה נקודת מפנה.

ראשית, הוא קיבל את הריקוד לערב המתוכנן. שנית, קרא לי ואמר: "תלמדי את קטע הרצפה של ההתחלה, הלידה. הבנות יראו לך, וצעק, 'נעמה'. ואז רצה ובאה נעמה, 'מחר תלמדי אותה את ההתחלה, אחר כך נראה מה עם הדואט', וקרץ לי. זהו. נכנסתי ללהקה. רקדנו את טיוטות.

זיכרון ראשון ממשה אפרתי / רמה גורן

"מה נשמע מאסטרו?" כך התחלתי כל שיחה איתו.

בכל שיחה אמרת לי: "אל תהיי עצובה, תהיי שמחה, תעשי לך כל יום חדש תחת השמש".

"איך עושים את זה, משה?" שאלתי. "תהיי יפה, תשתי קצת יין, תחשבי על דברים יפים, החיים טובים".

"זה לא פשוט, משה", אמרתי לו. "אני מבטיחה לנסות, תן לי עוד קצת זמן".

את משה אפרתי פגשתי בפעם הראשונה כשהייתי בת 12. אבי יצחק גורן, שהיה במאי בטלוויזיה הישראלית, עסק בבימוי של להקות מחול וצילום עבור הטלוויזיה, ובמסגרת זאת לקח אותי לראות מופע של להקת קול ודממה. לאחר המופע, נכנסנו אל מאחורי הקלעים ושם פגשתי לראשונה את משה אפרתי. לחצנו ידיים, מנקודת ראייה של ילדה קטנה, הסתכלתי עליו מלמטה וראיתי איש מיוחד במינו עם מבט כובש ומבוש. כשיצאנו, אבי אמר לי שמשה איש מאוד מיוחד וקצת משוגע.

הפעם השנייה שבה פגשתי את משה הייתה בגיל 21 כשהייתי סטודנטית למחול באקדמיה הגבוהה בירושלים. מורתי, חסייה לוי-אגרונן ז"ל, הזמינה את אפרתי לעבוד עם להקת "קרש קפיצה" שהייתה הלהקה הראשונה באקדמיה הגבוהה, על מנת שייצור כוריאוגרפיה למופע קצר בבית הנשיא. העבודה עם משה הייתה מרתקת ומעצימה ולאחר מספר מפגשים, הגיעה שיחת טלפון מפתיעה ששינתה את עשר השנים הבאות בחיי. משה היה על הקו והודיע לי שאני מצטרפת לסיבוב הופעות בנרמניה עם הלהקה כעבור מספר ימים. שאלתי אותו: "איך אלמד בזמן כל כך קצר את התפקידים שאתה מיעד לי?" ומשה ענה: "יתסמכי עליי, אני סומך עלייך." וכך היה. רקדתי בלהקה כעשר שנים שמספר שנים מהן הייתי סולנית.

ב-2012 הייתה לי זכות גדולה להפיק את ערב ההוקרה למשה אפרתי יחד עם יורם כרמי, גם הוא רקדן לשעבר בלהקה. בעקבות ערב ההוקרה, פגשתי עם משה פעמים רבות בבית קפה התל-אביבי האהוב עליו "תולעת ספרים" וכל פעם היה עוצר לידו מישוהו, לוחץ למשה יד ומספר לי מהיכן הוא מכיר אותו וכמה הוא אוהב אותו. אני הוקסמתי. משה היה בעיקר איש של אנשים, החל מהאדם הפשוט ועד לאמנים גדולים ומפורסמים. הם היו מצטרפים אלינו לשולחן ומעלים זיכרונות. לא מעט פעמים לפני ערב ההוקרה התקשר משה והודיע לי שהוא לא מעוניין בערב הזה ובכלל לא בטוח שיגיע. הוא הגיע לערב, וכך גם חבריו הרבים, אמנים, עיתונאים ורקדני הלהקה לדורותיהם. היה ערב מקסים.

אחד המשפטים המרגשים שמשה אמר לי ואני מעבירה לתלמידים שלי הוא: "בכל הרקדנים אלוהים נגע ואתך הוא גם נישק".

קאמינה אי טורנה. הולך טובב. והנה הלך לדרכו האחרונה / תמי לוריא-כץ

"הדרך יפה עד מאוד – אמר הנער

הדרך קשה עד מאוד – אמר העלם

הדרך ארכה עד מאוד – אמר הגבר

ישב הזקן לנוח בצד הדרך."

זה היה קטע של שפת הידיים הראשון שלמדתי אצל משה אפרתי בלהקת "קול ודממה". משירי סוף הדרך של לאה גולדברג בקולו של חברו הטוב מילדות, מירושלים, יוסי בנאי. טיוטות קראו ליצירה, 1987.

משה אהב מילים. האמין במילים. לא רק בתנועות, הן ריגשו אותו. ומוזיקה. וזה מה שחיבר אותי מייד אליו וליצירה שלו. הוא היה אמן אמיתי בנפשו.

בפעם הראשונה שדיברתי איתו הייתה בטלפון.

"את רזה?" הייתה השאלה הראשונה ששאל אותי, לאחר שמניתי באוזניו את כל בתי הספר בהם למדתי, והלהקות בהן רקדתי.

להיות רזה זו דרישה שהייתה מקובלת בזמנו בלהקות המקצועיות של שנות

לאחר כחודש שוב קרא לי משה ואמר לי שהוא רוצה לעבוד איתי על קטע סולו בעבודה החדשה, הוא גם שאל אם אני יכולה לבוא לסטודיו במוצאי שבת. התרגשתי במהלך כל השבת. אני חדשה בלהקה וכבר סולו. הייתי בעננים. במוצאי שבת הוא עבד איתי על סולו מהיר, אש ולהבה, כולו על הרצפה. ליצירה החדשה קראו לה פוליה. הסולו הזה עבר איתי אחר כך לאורך כל יצירותיו הבאות: מתוך התיבה והתפוח, טכניקה מעורבת, קמינה אי טורנה. הוא תמיד הכניס אותו למקום כלשהו ביצירה.

משה ידע להוציא את הרקדנים הכי טוב על הבמה. להבליט את הנתונים והכשרונות המיוחדים של כל רקדן ורקדן, ואת האישיות. משה אהב אנשים, גם על הבמה. טיפ קאסט.

אצלי הוא קלט מייד את המהירות התנועתית, הגמישות והתיאטרליות, והתמקד בכך כשנתן לי תפקידים.

השנים עברו. תמיד היה לי מקום בלהקה. בהתחלה כרקדנית, אחר כך, כשנולדו לי ילדים, גם כמורה לבלט של הלהקה, עד שנסגרה הלהקה ב־2002. אחרי שנסגרה, נתן לי משה לעשות חזרות באופן קבוע בסטודיו הנטוש והסגור ברחוב הירקון. עבדתי על מופע יחיד שעסק ב"רגע", ובנושא הזמן. ואפילו ארגנתי שם הופעה לקניינים והזמנתי את משה כמובן, והוא הגיע.

הקשר המיוחד עם משה המשיך במהלך כל השנים. הוא היה איש שיחה מרתק, תמיד פילוסופי, קורא, מצייר, כותב, מאזין למוזיקה. לפעמים נפגשנו בבתי קפה. הייתי אצלו מספר פעמים, מקשיבה לסיפוריו והגיניו המעניינים, בבית אפולולי מלא בחפצים עתיקים, עמוס זיכרונות, ועורתי לו עם המחשב. אני זוכרת שדיברנו על זמן. זמן תמיד מעסיק גם אותי. ספרי האחרון נקרא זמן הוא תמונות צרובות ועוסק ברגע. באחת הפעמים האחרונות ישבנו בכיכר רבין ב"תולעת ספרים" והבאתי לו את הספר החדש, שבדיקו יצא לאור זמן קצר קודם. הוא התעקש לשלם לי עליו ועל עוד שלושה מספריי הקודמים, שלא היו עד כה בידו.

משה אפרתי היה דמות חשובה בחיי ותמיד אתגעגע אליו ולתקופה שרקדתי ועבדתי בלהקה.

את השיר הזה כתבתי בהשראת דמותו לפני כעשר שנים. למשה אפרתי (פורסם ב"י"קום תרבות" 30.9.20)

הלילה חלחלת לי לתוך החלומות
התלחלחלים שלך קצת מעוכים
אבל הרשף בעיניו ירק ומרצד במבט
ותנועות הידים מתבלות ברסיסי משפטים תמונות
קבריות מירושלים מההצרות
עומדים בפנת אבן נבירול
ולמרות שחלפו יותר מעשרים וחמש שנה
אני נצפת לפניך כמו בראשונה
מפחזת ממוצא פיך איך תקבע את גורלי
באילו תנועות תשלח אותי להתנפץ אל הבמה
עדין הפריזמה הענקית שלך תלתי כמו הלה
פרלל לרצפה

<http://www.yekum.org>

ערב כיפור לחשוב שאתה איננו / יוסי מויאל
ערב כיפור לחשוב שאתה איננו...
קשה לי בלי משה שלא נמצא בתל-אביב.
נמצא בית עלמין מקום מנוחה.
משה, ראיתי אותך פעם ראשונה כשהייתי בן 14.